

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Татяна Илиева за обявения в ДВ бр. 64 / 16.08.2016 г. конкурс за доцент по професионално направление 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език) за нуждите на Катедрата по Кирилometодиевистика към ФСлФ на СУ „Св. Кл. Охридски“ с единствен кандидат гл. ас. д-р Анета Гергова Димитрова

За участие в обявения в ДВ бр. 64 / 16.08.2016 г. конкурс за доцент по професионално направление 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език) за нуждите на Катедрата по Кирилometодиевистика към ФСлФ на СУ „Св. Кл. Охридски“ гл. ас. д-р Анета Гергова Димитрова е представила едно самостоятелно монографично изследване и 11 научни статии, половината от които в реферирани периодични издания, а останалите в сборници с материали от научни конференции. Извън тази продукция, която напълно удовлетворява изискванията на конкурса, кандидатката е автор на още едно монографично изследване, базирано на дисертационния ѝ труд за придобиване на образователната и академична степен „доктор“, както и на 27 статии, рецензии на книги и съобщения за научни събития в българска и чуждестранна научна периодика. Основната част от разработките на кандидатката са в областта на старобългаристиката, византинистиката и класическата филология с акцент върху преводната агиография и ораторска проза в Първата българска държава. Анета Димитрова има впечатляваща научна биография за възрастта си. Специализирала е в Германия и Австрия (два пъти) като стипендиант на университетите в Регенсбург и Виена, има няколко участия в летни школи за млади учени. Включва се с доклади в над 35 национални и международни научни форуми (откроява се участието ѝ в два поредни конгреса по византинистика). Активно сътрудничи в седем научни проекта в областта на палеославистиката и класическата филология. Била е гост-лектор в университетите в Лодз, Виена и Берн. Работила е по подготовката на издание на средновековен паметник (Житие на Теодора Александрийска), финансирано от Института за славистика към Университета във Виена, Австрия. Членува в три научни организации, едната от които в чужбина, а от 2015 година е член на редколегията на едно от най-уважаваните български палеославистични периодични издания – сп. „Старобългарска литература“ – белег за високата оценка, която ѝ се дава в академичните среди. За успешното котиране на Анета Димитрова не само в родната, но и в чуждестранната палеославистика красноречиво говори справката за нейните цитирания – 10 работи на кандидатката са цитирани повече от 30 пъти в трудове на утвърдени английски, български, германски, сръбски и чешки учени, публикувани в реномирани академични издания.

Научното творчество на Анета Димитрова се отличава с изключителна зрялост и задълбоченост въпреки младата възраст на кандидатката. Забележителен принос в съвременната палеославистика, който тепърва ще се оценява, е изследването ѝ върху Златоструя в преводаческата дейност на старобългарските книжовници. Темата на монографията е особено значима. Неин фокус е проблематиката на преводите в средновековната ни книжнина, съставляващи, както е известно, най-големият ѝ дял. Обект на изследване е Симеоновият Златоструй – един паметник, сигурен представител на преславската книжнина, обстойното изучаване на чиито езикови и преводачески специфики е от особена важност като необходима доказателствена основа за преславския характер на отделни лексеми, употреби и граматически особености и в други паметници с все още неизяснена хронотопна принадлежност.

За разлика от кратката редакция на Златоструя, която е вече доста подробно изучена, преди заниманията на Анета Димитрова словата от най-архаичната част на пространната редакция на сборника не са били обект на детайлизирано езиковедско проучване и издаване. Представеният хабилитационен труд се вписва в контекста на предшестващите изследвания върху отношенията между различните редакции на паметника, запълвайки съществени празнини в познанието ни за него. В монографията с последователен лингвистичен анализ са проверени, прецизирани и допълнени, а на някои места и коригирани направените от по-рано с помощта на извороведски, археографски и текстологични методи посредством „пробни сондажи“ на отделни текстове изводи на предходните изследователи на паметника, между които В. Малинин, Фр. Томсън, М. Фомина, Я. Милтеков. Предложената разработка има важно значение за старобългаристиката изобщо и в частност за историята на средновековните

преводи. Тя допринася за изясняване на редица въпроси, които поставя Златоуструят – за отношението между различните му редакции, както и между славянския превод и гръцката традиция на св. Йоан Хризостом; за текстовата история на отделни слова и на пространната версия на сборника като цяло, за това как е възникнал съставът – дали е дело на един или повече преводачи, серийно и поред ли са превеждани хомилиите в него или поотделно и безразборно, кога става дума за различни преводи на отделните слова и кога за преработки на един и същ техен превод, колко групи текстове се идентифицират, споделящи общи преводачески принципи, и т.н. и т.н.

При оценката на изследването непременно трябва да се вземат под внимание и специфичните трудности за неговото осъществяване, изискващи наистина висок професионализъм у изпълнителя. От славянска страна, обект на изучаване е не цялостно единно произведение, а сборник с нехомогенна структура, достигнал до нас в различни разновидности като резултат от изключително усложнената му текстова традиция, дело на много преводачи и с относително самостоятелно съществуващи отделни части и извън състава на Златоуструя. От гръцка страна, предметът на изследване е не по-малко комплициран – славянският сборник не отговаря на определен византийски прототип, а е компилация, при това не само от Златоустови слова, а и от такива, принадлежащи на други автори, нееднакви по стил и съдържание, което се отразява непосредствено върху облика на стб. превод, с богата, разнообразна, невинаги достъпна и не съвсем изчерпателно проучена ръкописна история. Изследването допълнително се затруднява от липсата на критически издания за текстовете и в двете изучавани традиции, базирани, ако не на всички, то поне на възможно най-много и най-ранни преписи, въз основа на които да се установи надеждно и близко до архетипа състояние на текста. Това неминуемо налага изследователят да бъде и текстолог. Основен източник за старобългарския превод на словата от 1 до 45 на пълния Златоуструй са ръкопис № 33.2.12 от Библиотеката на Академията на Науките в Санкт Петербург, Русия (руски от последната четвърт на XV в.), и ръкопис № 214 от сбирката на Чудовския манастир, съхраняван в Държавния исторически музей в Москва, Русия (руски, XV в.), избрани поради това, че съдържат именно този състав. Наблюденията обаче не се ограничават само с тях. За сравнение са привлечени и преписи на пълната редакция, обхващаща словата от 1 до 137 – ръкописите от сбирката на Московската Духовна академия № 43 (1474 г., руски) и само в редки случаи почти идентичния с него № 44 (XVI в., руски). За изследването на гръцкия текст са използвани освен изданието на *Patrologia Graeca* и базата данни *Pinakes* (<http://pinakes.irht.cnrs.fr>) множество неиздадени и неизследвани гръцки ръкописи, като за съпоставка напълно целесъобразно се предпочитат ръкописи, датирани не по-късно от XII в. които възхождат към близка до времето на превода епоха.

Съобразно с поставените цели и задачи монографията се състои от въведение, коментарна част и приложения. Въведението синтезира проблематиката, свързана със Златоуструя, и излага теоретическите принципи и постановки на изследването, използвайки и обогатявайки натрупания опит в научната литература върху техниката и принципите на средновековните славянски преводи. В коментарната част всяко слово от L1 до L45 е разгледано поотделно, като описанието на отделните слова следва един постоянен модел, който служи като матрица и позволява съпоставимост на получените резултати. Дадени са общи сведения за мястото на съответната хомилия в Златоуструя, за византийския ѝ оригинал и неговите версии, както и за съотносимостта на старобългарския превод към някоя от тях (ако това е възможно да се установи и потвърди с текстов материал). Комбинират се различни синтактични и лексикални критерии, които, взети заедно, създават профила на превода. Лингвистичният анализ на словата е съсредоточен върху тези специфики на синтаксиса и морфологията, които са симптоматични за охарактеризирането на преводаческите принципи на старобългарските преводи от гръцки – членувани (субстантивирани и атрибутивни) конструкции; членуван инфинитив; причастия и причастни конструкции; декларативен инфинитив и синонимни средства за изразяване на непряка реч; начини за превод на родителния падеж за принадлежност и употреба на приименен датив; да-форми вместо инфинитив; архаична глаголна реакция и др. Лексиката се представя чрез подобрени преводни еквиваленти от индикативни за езика на школата и отделния книжовник категории думи като терминологична и специфична лексика, заемки, композита и др. Въз основа на така проведеното диагностициране се обособяват отделни групи слова с общи черти. В тази част се обсъждат и онези различия

в гръцката традиция (според използваните в изследването преписи), които могат да обяснят несъответствията и неясните места в превода и които свидетелстват за различен гръцки оригинал. Това до голяма степен компенсира липсата на критическо издание на словата.

В приложенията индивидуалните за всяка хомилия резултати от матричното описание на различните езикови характеристики на текстовете се излагат по начин, позволяващ съпоставка и обобщение на материала на ново по-високо равнище на дедукция. В Приложение №1 с подбрани илюстративни примери от отделните слова са представени различните аспекти на превода като точност, вярност, иновативност, архаичност на граматическите средства. Тук бих препоръчала за улеснение вниманието на читателя да се насочва с някаква маркировка (напр. подчертаване или друга) към конкретно разглежданите гръцко-славянски съответствия (разбира се, когато особеността е в предаването на определена дума, а не на пасажа като цяло). Приложение №2 представлява обобщение на езиковите данни за всички изследвани текстове, систематизирани и успоредени в таблици според типа синтактична конструкция, начините на превод и броя употреби, което предоставя бърз поглед върху приликите и отликите между тях и способствува тяхната съпоставка. Приложение № 4 обединява в общ списък гръцко-старобългарските съответствия на ексцерпираните при работата върху отделните слова лексеми, между които „преславизми” и „кирилометодиевизми”, гърцизми, семитизми, прабългаризми, сложни думи, терминологична, тематична, специфична и стилистично маркирана лексика, и по този начин дава възможност за сравнение между отделните текстове по отношение избора на лексикално съответствие при превода. По-особено е мястото на Приложение № 3, чийто принос засяга изворовата старобългаристика. То въвежда в научно обръщение част от най-архаичния дял на Златоструя, предлагайки билингва издание на слова L12, L40 и L42 по ркп. 33.2.12 (БАН Санкт Петербург).

Предимство на изследването е, че то съчетава в хармонично единство детайлния анализ на отделната текстова единица с широкия поглед, обхващащ по-големи групи от текстове (например при представяне битуването на словата от Златоструя освен в неговите различни разновидности, също и в други сборници – календарни, такива с постоянен състав или за самостоятелна употреба. и т.н.). По този начин трудът предоставя сведения както за отделните хомилии, така и за историята на цялото, към което те принадлежат. По необходимост това предполага отлично познаване не само на конкретния обект на изследване – най-архаичната част на пространната редакция на Златоструя, но и на всички разновидности на сборника, а също и на старобългарското омилетично наследство в цялост.

Монографията е образец за методологическо изпълнение, задавайки модел на бъдещи изследвания чрез приложенията в нея принципи:

- за начина на изследване на преводен текст – преди да се правят заключения за характеристиките на превода, да се установят чертите, присъщи на оригинала (бих нарекла този принцип принцип на първичността, обезпечаваш обективността на проучването);

- за начина на изследване на нехомогенни текстови цялости, каквито са средновековните сборници – принцип на матрицата, гарантиращ съпоставимост на резултатите: да се изготви модел за описание на анализираните характеристики на отделните текстове и единни критерии, въз основа на които да се направи сравнение между тях; принцип на взаимнообвързаност на цялото и единицата: проучването на мястото на всеки един текст сред другите както в Златоструя, така и в кой да е средновековен сборник може да бъде извършено само въз основа на цялостен анализ на всички останали съпътстващи го текстове първо поотделно, а после по отношение на цялото, което съставляват;

- за начина на изработване на критерии за охарактеризиране на преводаческите принципи: чрез търсене и намиране на диагностициращи езикови специфики (синтактични и лексикални) въз основа на възможността за избор от страна на преводача при наличие на повече от едно решение за изразяване на едно и също значение или при липса на точно съответствие между езика на оригинала и този на

превода (т.нар. езикова асиметрия) и въз основа на относителната устойчивост и по-слаба вариативност на същите при разпространение на текста в ръкописна среда.

- за начина на лексикографско описание на лексикалния състав на средновековен сборник – с адресиране по слова, а не по кодикологична сигнатура, което позволява пряко наблюдение върху разпределението на съответните преводачески решения по текстови единици и ясна визуализация на изоглосите между групи слова със сходни черти.

За конкурса са представени още 11 публикации, 10 от които свързани с темата на голямото изследване. Те не са части от него, а придружаващи го по-детайлизирани проучвания на частни въпроси, които имат отношение към проблематиката на монографията. Обект на изследователски интерес в една част от тях са отношенията на Пълната редакция на Златоуструя с други средновековни славянски сборници и произведения – Беседа против богомилите от Презвитер Козма (№ 7), „Измарагд” (№ 6), Изборника от 1076 г. (№ 8, № 9), Станиславовия чети-миней (№ 4). Поставя се въпросът за причината на многократното превеждане на отделни текстове, като отговорът се търси в предназначението на различните преводи на едни и същи слова за различни макроконтексти, в които те се поставят (№9). Прави се опит да се хвърли светлина върху текстовата история на ръкопис НБКМ1039 и значението му за южно-славянската чети-минейна традиция посредством интерпретация на присъствието, респ. отсъствието на Златоустови произведения в състава му (№ 4). Докосната е голямата тема за отношението между цитатите, компилациите и парафразите и техните източници, както и за взаимодействието на преводната и оригиналната литература (№ 7). Обърнато е внимание върху общите слова между кратката и пространната версия на Златоуструя, както и на откъси, които са включени в една и съща редакция на сборника два пъти в два различни превода или варианта като следа за нейната история (№ 8). Отношението на славянските преводи на светоотеческите съчинения към познатите им гръцки свидетели е тема на № 11 (върху житието на св. Йоан Златоуст) и на № 3 (върху превода на стб. език на Коментарите на Йоан Златоуст към Посланието на ап. Павел до Тит и към Деяния на св. апостоли). № 5 изследва хомилиите от друга коментарна поредица на Йоан Златоуст – тази към Първо послание на ап. Павел до коринтяните. Тук е изпробвана матрицата от синтактични и лексикални критерии, приложена и в монографичното изследване. Наблюденията показват че словата от Коментарите върху 1 Кор. не споделят едни и същи преводачески принципи и че с доста голяма сигурност може да се твърди, че преводачите на поредицата са повече от един. В № 2 са разгледани два примера от пространната редакция на Златоуструя, в които интерес предизвикват не толкова самите лексеми, колкото семантиката, с която те са употребени – илюстрация за значението на Златоуструя за историческата лексикология, принос към историческия речник. Любознанието към римската литература от класическия и късноантичния период ((№ 12) заедно с преводите на съвременни автори, собствената художествена проза и литературна критика, посочени в приложения към документацията за конкурса общ списък на публикациите на Анета Димитрова, прибавя още щрихи към разноликия ѝ творчески портрет.

Накрая, за да завърша, ще се върна отново към основния хабилитационен труд като най-съществено постижение на кандидатката понастоящем. Изследването е на етап относителна завършеност. Направена е обща характеристика на най-архаичното ядро на Златоуструя – словата от 1 до 45 на пространната редакция на сборника, бегло е засегната проблематиката, свързана с библейските цитати в състава, издадена е една малка част от текстовете, изготвен е частично речник, който само загатва за лексикалното богатство на паметника. Безспорно, свършена е много по обем работа, но още повече предстои занаяпред. Благодатната почва на разработваната целина и разкритият изследователски потенциал на авторката, гарантиращ за в бъдеще успешното завършване на подетото начинание, крият големи възможности за по-нататъшно научно израстване по стълбицата на академичната йерархия. Но към момента от всичко казано дотук с пълно убеждение заявявам, че Анета Гергова Димитрова не само заслужава, тя е отдавна готова да носи с достойнство научното звание доцент.